

De leerplansectie Latijn van de VCN heeft de verslagen van de correctiebijeenkomsten in Amsterdam, Den Bosch, Rotterdam en Zwolle met elkaar vergeleken en publiceert op basis van de aldaar gevoerde discussies het onderstaande correctieadvies.

Bij het opstellen van dit advies hebben alleen *vakinhoudelijke* argumenten een rol gespeeld.

Opmerking vooraf: dit correctieadvies vervangt het correctievoorschrift van het College voor Toetsen en Examens niet. Het officiële correctievoorschrift van het CvTE dient te allen tijde te worden gevolgd. Dit correctieadvies biedt alleen houvast bij de correctie van open vragen en de vertaling. Het is vooral bedoeld voor punten waarbij interpretatieverschillen van het correctievoorschrift tot onduidelijkheid kunnen leiden of om de reikwijdte van de opmerking in het correctievoorschrift 'of woorden van overeenkomstige strekking' te illustreren.

Algemene opmerkingen:

- Een kennelijke verschrijving hoeft het antwoord niet fout te maken. Hierbij denken we aan overschrijffouten bij citaten en het onjuist spellen van namen.
- Bij de beoordeling van afwijkende citaten geldt algemene regel 3.3.
- Bij de correctie van een kolon geldt dat alle punten verloren gaan als de strekking van de vertaling heel anders wordt. Zie vakspecifieke regel 3.3.
- Tijdfouten zorgen voor aftrek van één scorepunt, tenzij anders vermeld in het correctievoorschrift of in het geval dat vakspecifieke regel 3.3 van toepassing is. Op grond van vakspecifieke regel 1 en algemeen regel 6 moet een zelfde tijdfout steeds opnieuw worden aangerekend.

Vraag 1a

De vertaling '*hierna*' bestaat uit het element *hier* dat op **haec** is gebaseerd en het element *na* dat op **fatus** is gebaseerd.

*Advies. Reken het antwoord **fatus** fout.*

Vraag 1b

Antwoorden waarin gezegd wordt dat het participium als impf/perf is vertaald impliceren dat het participium als PV is vertaald.

Advies. Reken zulke antwoorden goed.

Het antwoord het participium is als werkwoord vertaald laat in het midden of de leerling bedoelt dat het als een PV is vertaald.

Advies. Reken dergelijke antwoorden fout

In de afgelopen jaren is de consensus ontstaan dat vragen over grammaticale structuur gaan over verschil in syntaxis (zinsdelen) of verschil hoofdzin-bijzin.

Antwoorden die ingaan op het verschil actief-passief gaan niet automatisch in op een verschil in syntaxis/zinsdelen.

Advies. Reken antwoorden die alleen het verschil actief-passief noemen fout, maar rekenen antwoorden waarbij ook het verschil in syntaxis/zinsdelen benoemd wordt goed.

Vraag 2

Er zijn meer antwoorden mogelijk dan het antwoord model aanbiedt. Algemene regel 3.3 biedt de mogelijkheid aan andere goede antwoorden punten toe te kennen.

*Advies. Reken antwoorden die ingaan op **patrem** en/of **se** goed.*

In het antwoordmodel worden per goed antwoord steeds drie elementen genoteerd, conform de vraagstelling. Er wordt ingegaan op het Latijn (al dan niet door te citeren) en er wordt naar beide vertalingen verwezen. In het Nederlands kun je zo'n formulering kiezen dat je niet op beide vertalingen ingaat, maar door een vertaling te noemen, de andere impliceert.

Advies. Reken antwoorden waarin uit de formulering duidelijk blijkt dat beide vertalingen bedoeld zijn, maar slechts een vertaling genoemd wordt, goed.

Vraag 4a

Bij het antwoord gaat het om de verandering van Aeneas. In het antwoord kan alleen de situatie van na de verandering benoemd zijn, maar de eerste fase impliciet gelaten.

Advies. Reken dergelijke antwoorden (bijv. Aeneas schrikt nu van elk geluid.) goed.

Het gaat in het antwoord om de verandering, maar de mate van angst is niet essentieel.

Advies. Reken antwoorden waarbij de mate van angst is weggelaten goed.

Vraag 4b

Het Nederlandse woord *metgezel* betekent iemand die met je mee gaat. In de tekst zijn Anchises en Ascanius metgezellen van Aeneas.

Advies. Reken antwoorden waarin vader en zoon vervangen zijn door metgezellen goed.

Reken antwoorden waarin zoon vervangen is door metgezel goed.

Reken antwoorden waarin vader of zoon vervangen is door metgezellen fout.

Tot de familie van Aeneas behoort ook Creusa. In deze passage wordt op subtiele wijze gespeeld met de aan- en afwezigheid van Creusa. Aangezien vader en zoon (specifiek) in het antwoord samengevat mag worden met familie (algemeen), ligt het voor de hand dat ook de trits Creusa, vader en zoon juist is.

Advies. Reken antwoorden waarin Creusa naast vader en zoon genoemd worden goed.

Reken antwoorden waarin Creusa vader of zoon vervangt fout.

Vraag 5a

Nota bene

In Pinkster is de eerste vertaling van **propinquo** 'dichtbij zijn'. Leerlingen kunnen dus ook ingaan op het verschil tussen *dichtbij zijn* en *voorbij zijn*.

Vraag 5b

Het resultatief perfectum kan in het Nederlands weergegeven worden met een o.t.t. In het correctievoorschrift staat 'in de vertaling is sprake van een afgesloten handeling' en een afgesloten handeling wordt doorgaans met een perfectum uitgedrukt.

Advies. Reken antwoorden waarin leerlingen 'is voorbij' omschrijven als perfectum goed.

Vraag 8

Deze regel is de Latijnse omschrijving van wat bij Homerus ἄτη genoemd wordt: 'een godheid verblindde mijn geest'. Als alleen de waanzin wordt genoemd, dan blijft achterwege dat die aan een god wordt toegeschreven. De waanzin had ook het gevolg kunnen zijn van heel grote angst, of dronkenschap. Als alleen de god wordt genoemd, dan blijft achterwege

dat de god ingrijpt door iemand met verblinding te treffen. De god had Creusa zelf ook kunnen laten verdwalen, zonder dat hij Aeneas met waanzin had getroffen.

*Advies. Reken antwoorden die alleen het element **numen** of alleen het element waanzin bevatten fout.*

Vraag 10

Nota bene

Algemene regel 3.3 laat toe hier meer antwoorden goed te rekenen.

In de Stoa behoren het niet toegeven aan emoties en het gebruik van de ratio tot de kern van de filosofie.

Advies. Reken antwoorden die ingaan op het feit dat Aeneas toegeeft aan zijn emoties en/of zijn ratio niet gebruikt goed.

Vraag 13a

Een uitleg kan ook inhouden dat je laat zien dat iets werkt.

*Advies. Reken goed wanneer een leerling het vers met **aequor** i.p.v. **aequora** scandeert en daarbij ondubbelzinnig duidelijk maakt dat de lettergreep **quor** lang is.*

Vraag 14

Het op juiste wijze verrichten van de handelingen van een begrafenis draagt zeker bij aan een goede/voorspoedige reis. Als één factor kan derhalve het tekstelement **exsequiis rite solutis** (**aggere composito tumuli**) opgevat worden. Het tekstelement **exsequiis rite solutis** alleen is voldoende omdat daar het element **rite** in staat, terwijl het element **aggere composito tumuli** los niet volstaat, omdat daar het element **rite** ontbreekt.

In de tekst worden dan vier factoren genoemd die een gunstige reis mogelijk maken. We kunnen van leerlingen niet verwachten dat ze deze vier factoren zinnig terugbrengen naar de drie factoren uit de vraag.

Advies. Ken aan antwoorden die drie van de vier factoren noemen 2 punten toe, aan antwoorden die twee van vier noemen 1 punt en aan antwoorden die één of nul van de vier noemen 0 punten.

Vraag 16

Nota bene

Bij vragen waar om één woord gevraagd wordt, wordt alleen het eerste opgeschreven woord beoordeeld. Algemene regel 3.4. Daarom is in dit geval het antwoord **dea saeva** niet correct, maar het antwoord **saeva potentibus** wel.

Vraag 17

Deze vraag heeft betrekking op de hele regel, maar in **Quae** t/m **Troes** zijn de woorden **quae monstra talia** niet concreet. Je kunt de vraag zo lezen dat het erom gaat deze woorden te concretiseren. Het antwoord luidt dan 'het veranderen in beesten'. In het antwoordmodel wordt daaraan toegevoegd een parafraze van de rest van het citaat waarbij overigens het element **pui** wordt weggelaten. Dit parafrazeren lijkt in tegenspraak met de vraag 'beschrijf in eigen woorden'.

Advies. Reken antwoorden die alleen de concretisering 'het veranderen in beesten' bevatten goed.

Vraag 20a

In de wetenschappelijke wereld is de communis opinio dat de laatste versvoet van een hexameter altijd als lang gerealiseerd wordt. Dit pauze-effect maakt het uitgaan van een anceps op de laatste lettergreep onnodig. Een minderheid van de geleerden spreekt van de catalectische dactylische hexameter. Omdat deze benaming in de syllabus niet voorkomt is het vreemd dat dat de schoolboeken juist deze opvatting van de scansie weergeven en de communis opinio negeren. Het is leerlingen derhalve niet aan te rekenen dat zij de communis opinio van de wetenschap niet kennen. Daarnaast is het ancepssymbool alleen te gebruiken in een algemeen schema van het verstype en nooit in de concrete scansie van een bepaald vers. *Advies. Reken scansie waarbij de laatste lettergreep van de hexameter van een anceps is voorzien goed.*

Vraag 20b

Bij deze vraag is het mogelijk de inhoud van de regel op verschillende manieren bij het antwoord te betrekken. In de meest expliciete vorm benoemt de leerling de handeling in de regel als roeien, in de meest impliciete vorm verwijst de leerling naar de regel door woorden als ‘ze doen het’ of ‘de handeling’.

Advies. Reken elk antwoord goed waarin tussen het langzame ritme en de handeling in het vers een verband wordt gelegd.

Vraag 21a

Algemene regel 3.3 maakt het mogelijk ook andere antwoorden goed te rekenen. Tot de omgeving van het huis van Circe kunnen ook nog behoren de plaats, de kooien en de geur die er hangt.

Advies. Reken antwoorden goed die ingaan op de ligging van haar huis aan de kust in tekst en/of het feit dat in tekst 2 sprake is van kooien en/of de geur die er hangt.

Vraag 21b

De toevoeging **odoratam nocturna in lumina** is onnodig, maar maakt het antwoord niet fout. Dat geldt ook voor de woorden **tectisque superbis**.

Advies. Reken de toevoeging tectisque superbis niet fout.

Algemene regel 6 samen met vakspecifieke regel 1 betekenen dat elk kolon los beoordeeld wordt.

Voor de opmerking vooraf over het praesens historicum betekent dit dat per kolon gekozen mag worden voor een o.t.t. of o.v.t. Deze opmerking zegt niet over het binnen een kolon consequent vertalen van een praesens historicum.

Kolon 24

Het nevenschikkend vertalen van participia levert vaak beter Nederlands op. Voorts is het betekenisverschil tussen een vertaling met een bijzin en een nevenschikkende vertaling heel gering.

*Advies. Reken de nevenschikkende vertaling van **ovantes** ‘en (wij) juichten’ goed.*

Nota bene

Wanneer **cuncti** vertaald is bij **ovantes** ‘terwijl wij allen juichten’ is door het feit dat de wij dezelfde is als het onderwerp van **paremus** en de zin een bijwoordelijke bepaling bij **paremus** is, voldaan aan de eis dat **cuncti** verbonden moet zijn met **paremus**.

Kolon 25

In het Latijn zegt **quoque** door de plaatsing iets over **hanc sedem** en niet over **deserimus**. De vertaling ‘*ook wij*’ betekent iets heel anders dan ‘*ook deze plek*’ en geldt derhalve als een ernstige fout. Toch kan aan het begin van de proefvertaling van een leerling niet verwacht worden dat hij snapt dat er geen andere groep van vertrekkers genoemd is.

*Advies. Trek voor vertalingen die **quoque** niet met **hanc sedem** verbinden 1 punt af.*

Nota bene

In het Nederlands is *bodem* op te vatten als een synoniem van *plaats*.

Kolon 26

Hoewel dit kolon technisch te vertalen is als ‘*wij geven zeilen aan de overgebleven makkers*’, staat deze vertaling zo ver af van de bedoeling van dit vers dat hier van een ernstige fout sprake is. Bovendien kan de vertaling van de abl. abs. met hulp van de inleiding ‘*op enkele makkers na*’ gevonden worden.

Advies. Trek voor de vertaling ‘geven aan de makkers’ 2 punten af.

De combinatie ‘**vela damus**’ is een technische term. In het Nederlands kennen wij de uitdrukking als ‘gas geven’. Het woord *geven* lijkt hier te impliceren dat je iets loslaat zodat het zijn eigen gang kan gaan. Voorts is vanuit de antieke praktijk, namelijk dat zeilen niet gehesen werden, maar neergelaten van de ra, het werkwoord **dare** goed te begrijpen.

Advies. Reken ‘nadat een paar vrienden waren achtergelaten gaven wij de zeilen’ niet fout.

Kolon 27

Het is onjuist **aequora** hier als een acc. van richting bij **currere** op te vatten omdat dit gebruik bij namen van steden, landen, domus, rus en humus voorkomt en in poëzie iets vaker. De vertaling van **aequora** laat deze interpretatie echter niet toe, zoals uit Kühner-Stegman 1.475 vv. blijkt. Daar citeert men dit vers (1.263) ‘das durchfahrene Land oder Meer’. Omdat dit echter een zo specifiek geval is, kunnen we deze detailkennis niet bij leerlingen bekend veronderstellen.

Advies. Reken de vertaling ‘snelden naar de onmetelijke zee’ niet fout.

Algemene opmerking

Het dichtelijk taalgebruik van Vergilius kan een leerling letterlijk overnemen of zelf in zijn vertaling toepassen. Hij kan ook het dichtelijk taalgebruik van Vergilius ‘wegvertalen’. De keus hiervoor heeft te maken met vertalen als manier om de brontaal zo getrouw mogelijk weer te geven of als manier om zo nauw mogelijk bij de doeltaal aan te sluiten. In het correctievoorschrift zijn gevallen aan te wijzen van beide vertaalopvattingen. Van geval tot geval moet bekeken worden wat wel en niet kan in het Nederlands. Zoals altijd is vertalen een manier om te onderscheiden tussen leerlingen die het begrepen hebben en leerlingen die het niet snapten. Nauwkeurige lezing van het correctiemodel wijst erop dat er gevallen zijn waarin het dichtelijk taalgebruik van Vergilius letterlijk in het Nederlands kan worden overgenomen, in andere gevallen leidt dat tot zulk een ander betekenis dat een letterlijke weergave onjuist is.

In het Latijn is **trabe** een ongebruikelijke metonymia. Als een leerling deze ongebruikelijke vorm letterlijk overneemt, blijft hij dicht bij de brontaal. Vertalen houdt echter ook in dat je een tekst levert die begrijpelijk is voor degene die de vertaling leest zonder het origineel erbij te hebben. Wat in de ene taal als metonymia mogelijk is, is dat niet automatisch in de andere taal. Bij ‘*we voeren in onze holle boomstammen*’ ziet een Nederlander van voor de

Mammoetwet de Batavieren bij Lobith en Pannerden ons land binnenvaren. Het overnemen van de Latijnse metonymia is dus niet mogelijk.

De context maakt ondubbelzinnig duidelijk dat Aeneas en de zijnen met hun schepen over de zee varen. Het correctievoorschrift schrijft voor dat iedere vertaling anders dan “‘schip’ of een synoniem daarvan” tot verlies van 2 punten leidt.”

Advies. Trek voor de vertaling ‘met/in balk(en)’ en ‘met/in (boom)stam(men)’ 2 punten af.

Kolon 28

In kolon 27 is **trabe** op te vatten als een collectief enkelvoud of als een situatie van een reis met maar één boot. In het laatste geval is **rates** in dit kolon op te vatten als een dichterlijk meervoud.

*Advies. Reken een enkelvoudige vertaling van **rates** niet fout.*

Nota bene

Met de vertaling ‘*de diepte*’ of ‘*het diepe*’ kan in dit kolon alleen maar de zee bedoeld zijn. Deze vertalingen zijn hier dan ook synoniem voor zee.

Kolon 29

Het woordenboek geeft voor **nec iam** de vertaling ‘*nog niet*’ (Pinkster s.v. **iam** 7). Omdat leerlingen het woord **amplius** buiten beschouwing mogen laten is het voor hen niet duidelijk dat de vloot nog aan het wegvaren is. Omdat er sprake is van midden op zee varen, is de vertaling ‘*nog niet*’ ook passend.

Advies. Reken de vertaling ‘nog niet’ goed.

In het Nederlands is de vertaling ‘wij zagen al geen land’ inhoudelijk gelijk aan ‘wij zagen geen land meer’.

Advies. Reken de vertaling ‘wij zagen al/reeds geen land’ niet fout.

Kolon 30

De vertaling van kleuren is problematisch omdat het antieke kleurbegrip anders is dan het onze. Bij de vertaling van **caeruleus** speelt mee dat regen/water vaak als blauw weergegeven wordt.

Advies. Reken de vertaling ‘blauwe regen’ goed.

Kolon 31

De werkwoordsvorm **astitit** kan vertaald worden als ‘*stond te wachten*’. ‘*Te wachten staan*’ duidt in het Nederlands niet aan dat iets in je directe omgeving aanwezig is, wat in dit kolon wel bedoeld is. Dit verschil in betekenis is echter niet van wezenlijk belang.

Advies. Reken de vertaling ‘stond te wachten’ niet fout.

Kolon 32

*Advies. Reken een hendiadysvertaling van **noctem hiemem** goed (zie algemene opmerking bij 27).*

*Advies. Reken **ferens** nevenschikkend vertaald goed (zie advies bij 24).*

Kolon 33

*Advies. Reken **unda** vertaald als ‘golf’ goed (zie algemene opmerking bij 27).*

In het Nederlands is er verschil tussen ruig worden en ruig zijn, maar in de context is het resultaat hetzelfde: er is sprake van een woeste zee.

Advies. Reken de vertaling 'is/was ruig' goed.

Kolon 34

Het werkwoord **volvère** heeft in het Latijn een lijdend voorwerp nodig.

Advies. Reken de vertaling 'de winden stuwden op de zee' fout.

Reken de vertaling 'de winden opstuwden de zee' goed.

*Advies. Reken een vertaling waarbij **venti** als collectief enkelvoud wordt goed (zie algemene regel bij 27).*

Kolon 36

*Advies. Reken een proleptische vertaling van **dispersi** 'zodat we verspreid worden' goed (zie algemene opmerking bij 27).*

Kolon 38

In het Latijn wordt bedoeld dat het vocht dat in de nacht ontstaat, de hemel onzichtbaar maakt. De hemel is verder niet de lucht waarin de wolken drijven, maar de plek waar de sterren staan. Die hoge hemel wordt door de wolken aan het oog onttrokken. In dit geval leidt het vertalen van een enallage tot een andere, onjuiste interpretatie.

Advies. Reken antwoorden waarbij de leerling een enallage vertaalt ('de nacht nam de vochtige hemel weg'), fout.

Kolon 39

*Advies. Reken een nevenschikkend vertaling van **abruptis nubibus** goed (zie advies bij 24).*

Kolon 40

De strekking van deze woorden is dat men van de voorgenomen koers afgebracht wordt. Dat kan in het Nederlands op verschillende manieren uitgedrukt worden, maar dan moet het element **ex-** uit **excutumur** wel op de een of andere manier verdisconteerd zijn in de vertaling.

Advies. Reken 'wij werden door de stroom verdreven' niet fout.

Reken 'wij dreven door de stroom' fout.

Kolon 41

*Reken de vertaling 'blind' van **caecus** goed (zie algemene opmerking bij 27).*

Kolon 42

De aantekening heeft in dit geval niet echt geholpen om tot een goede vertaling te komen. Daarom moeten pogingen om tot een goede vertaling te komen welwillend beoordeeld worden.

Advies. Reken de vertaling 'zei dat dag en nacht niet te onderscheiden waren' goed.

Wanneer een reflexief of passief element aan discernere wordt toegevoegd wordt afgeweken van wat het Latijn toelaat, maar deze afwijking is begrijpelijk omdat de aantekening misleidend is. Derhalve is er geen sprake van een fout.

*Advies. Reken de toevoeging van een reflexief of passief element aan discernere **niet** aan.*